

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПРАЗНИХ ГРОВОВА У БРОНЗАНОМ ДОБУ ДРАГАЧЕВА

Лидија Никитовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј Чачак

УДК: 903.5

Промене у начину сахрањивања, култа покојника и свега онога што прати ову тематику увек су показатељ значајних промена које се дешавају при сложеним културним преображајима, и јасан су знак у археологији уплива нових утицаја насталих или етничким додирима или зрачењем нових центара. Појава сахрањивања под тумулима која је обухватила током енеолита и раног бронзаног доба и овај крај, резултат је неоспорних сложених дешавања на економском, културном и популационом нивоу читавог евроазијског простора крајем III и почетком II миленијума пре наше ере.¹

1. D. Garašanin, *Pontski i stepski uticaji u Podunavlju i na Balkanu na prelazu neolita u metalno doba*, Godišnjak XV – XVI, Sarajevo 1961; B. Jovanović, *Indoevropljani u eneolitskom periodu Jugoslavije, Praistorija jugoslovenskih zemalja III*, Sarajevo 1979, 401 i d.; Исти, *Индоевропљани и сибейска култура гробова јаме у Подунављу*, Старинар XXVP, Београд 1975, 5-17; D. Stejović, *Humke stepskih odlika na teritoriji Srbije*, Godišnjak centra za balkanološka istraživanja, knj. 1, Sarajevo 1976, 117 i d.; H. Тасић, *Подунавље од индоевропске сеобе до продора Скиџа*, Београд 1983, 15 и д.

Проучавањем сахрањивања под тумулима у бронзаном добу Драгачева, регистроване су значајне заједничке карактеристике које прате овај специфичан тип сахрањивања, али и несумњиве разлике које се примећују у многим детаљима обављања ритуала као и система сахране. Досадашњим ископавањима на територији Драгачева истражено је 26 хумки у оквиру 11 некропола, и при том су између конкретних података у смислу налаза и врсте сахрањивања констатоване неке атипичне појаве које због своје занимљивости вреди поменути. Ово се првенствено односи на појаву празних гробова, односно евидентираних гробних места у којима није било трагова покојника, а понекад ни гробних прилога. На основу досадашњих истраживања може се рећи да ова појава није бројна и да се јавља у свим периодима бронзаног доба са свим специфичностима који конкретан период носи.

Ова појава регистрована је у оквиру пет тумула, с тим да је у појединим целинама (хумкама), било и више оваквих ситуација.

Локалитет Ошљевац, на коме су евидентирани две хумке, а једна (хумка 2), истраживана 1989. године, несумњиво је занимљива, јер је презентовала три овакве целине које су се условно обележавале као гробови.² Локалитет се налази у селу Турици, на брдско-планинском подручју доњег Драгачева. Лоциран је на планинској греди надморске висине 600 м. Хумка је била земљане конструкције, пречника 16 м, а у оквиру ње регистрована је стратиграфија, остаци спалишта и четири гробна места. Само једна целина (гроб 1) задовољавала је критеријум да би се назвала правим гробним местом. Поред прилога (бронзани торквес, нож тзв. егејског типа и фрагменти наочарастог привеска), садржавао је мању количину спаљених костију. Гроб је очигледно био секундаран јер је регистрован непосредно испод површине, у близини постављеног центра.

Најстарија стратиграфска целина припада централном укопу у здравицу. Ради се о правоугаоној јами димензија 1,60 x 1,10 м, оријентације исток – запад, која је испуњена мешаном земљом, комадићима гара и грумењем окера (сл. 1). Трагови покојника нису регистровани, па се ова целина може сматрати празним гробом – кенотафом. Локација овог укопа у центру, појава окера у садржају, логично асоцира на хоризонт гробова јама, односно појаву која се везује за степске тумуле из енеолитског периода. Регистрована ситуација упућује да је концепција централног укопа, евидентирана у Подунављу, допрла временом до

2. Л. Никитовић, *Панцијоријска хумка у селу Турици код Гуче и њен значај у раним бронзаном добу Драгачева*. Зборник радова Народног музеја XXIV. Чачак 1994, 29-37.

брдско-планинског подручја Драгачева. Слична ситуација са постојањем укопа сличних димензија на централном делу тумула (бр. 9) је регистрована на локалитету Дубоко – Равни Гај код Ужица. Аутор текста А. Јуришић наводи да је тумул имао правилан венац од камена, једну гробну раку која је била укопана у здравицу и вероватно представљала празан гроб – кенотаф.³ Према општем утиску који одаје начин формирања тумула, он се највероватније може одредити у рано бронзано доба.

Друга целина која припада овом типу сахране је камени ковчег, формиран од насатично постављених плоча, али без поклопца. Регистрован је на простору првобитног центра, у насипу тумула на нешто вишем нивоу од централног укопа. Његове унутрашње димензије су 0,80 x 0,50 м, оријентације југозапад – североисток (сл. 2). Једини налаз у оквиру овог места је карактеристичан суд - пехар, лоптастог трбуха са једном дршком која полази испод обода. Ради се о карактеристичном типу који се везује за културу Белотић - Бела Црква,⁴ познат на територији Драгачева,⁵ а који се везује за рано бронзано доба преко налаза сличних облика из ступња А винковачке културе.⁶

Трећа целина која би се могла одредити као гроб – кенотаф је издужена површина са гаром димензија 1,50 x 0,50 м испитана у северном делу хумке. У оквиру ове површине регистрован је и налаз бронзаног ножа који је очигледно био умотан у кожу или тканину судећи према изразитој концентрацији неке црне, распаднуте материје око њега. Посматрајући ову ситуацију, наметао се утисак да се ради о симболичној сахрани, када је уместо покојника у гробно место сахрањен предмет везан за њега. На основу налаза бронзаног ножа, који типолошки припада периоду Бр. Д-Ха А1,⁷ очигледно се ради о секундарној целини из позног бронзаног доба уз податак да се традиција празних гробова наставља и у овом периоду.

Локалитет Бабињак, у селу Доња Краварица, систематски је истраживан 1972. године,⁸ а у једној од три евидентиране хумке регистрован је један празан гроб. У оквиру хумке 1, промера 17 м и калоте

3. А. Јуришић, *Археолошки радови, конзерваторски и ископачки радови*, Саопштења Р, Београд 1956, 131-132.

4. М. Garašanin, *Grupa Belotić - Bela Crkva, Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Sarajevo 1983, T. XIX, sl. 3, 6.

5. М. Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, Чачак 1985, Каталог изложбе, кат. бр. 8, 9, 10.

6. S. Dimitrijević, *Arheološka iskopavanja na području, vinkovačkog muzeja*, Vinkovci, 1964, 29.

7. Л. Никитовић, *Праисторијска хумка у селу Турици*, 36, Т. Р. сл. 5.

8. М. Ikođinović, *Bajinjak, D. Kravarica*, *Arheološki pregled* 14, Beograd 1972, 46.

формиране од земље, регистрован је камени ковчег – саркофаг, од монолитних плоча са поклопцем (сл. 3). Саркофаг се налазио у центру тумула на његовој основи. Није садржавао никакве трагове покојника нити неки други прилог. Једини траг евентуалног ритуала представљају комадићи гара који су регистровани у испуни. Недостатак налаза отежава хронолошку детерминацију али сам систем сахране и гробне конструкције указује на рано бронзано доба.

У оквиру некрополе, у хумци 2, такође је испитан сличан саркофаг, оштећен средњовековном сахраном, али је у њему регистрована мања количина спаљених костију, па се евидентно ради о правом гробном месту.

Локалитет Руја, у Дучаловићима, познат је још из старије литературе као комплекс тумула Марковица – Негришори, описан је и делимично истраживан још у XIX веку.⁹ Рекогносцирањем Драгачева 1955. године констатовано је да се број хумки знатно смањио од претходних писаних података,¹⁰ а седамдесетих година било је евидентирано свега 13 хумки од којих су многе већ биле оштећене. Ревизионим ископавањем 1977. и 1978. године, које је обавио Народни музеј у Чачку, систематски је испитано пет хумки. У једној од њих регистрован је и празан гроб.

Хумка 10, пречника 16 м, била је земљане конструкције, али је врх у моменту истраживања био раскопан. У хумци је као секундарна целина регистрован један камени саркофаг од шкриљастих плоча, са покривачем који се распукао под теретом земље. Дно му је било такође поплочано (сл. 4). Оријентисан је исток-запад са димензијама 1,50 x 0,70 м. У саркофагу није било ни трага покојнику а једини прилог је трошан судић, кугластог трбуха, цилиндричног врата са дршкама које полазе нешто испод обода, типичан за рано бронзано доба.¹¹

Локалитет Ивково брдо, Крстац, представља некрополу од шест праисторијских хумки, од којих су пет систематски испитане кампањама 1976. и 1977. године. У оквиру једне од ових хумки (бр. 6) регистрована је и један празан гроб који по налазима припада средње бронзаном добу. Поменута хумка била је пречника 14,5 x 15 м, а у централном делу похрањене су две урне, које су имале конструкције од камена. Типолошки припадају средње бронзаном, али су доста оштећене услед тро-

9. С. Тројановић, *Преисторијске стварине из рудничког округа*, Старица 7, Београд 1892, 1-23.

10. Д. Ранковић - М. Икодиновић, *Извештај са систематских рекогносцирања Доњег Драгачева*, Зборник радова Народног музеја, IV, Чачак 1973.

11. Види напомену бр. 4.

шне фактуре. Трећа целина, која је и по налазима и по стратиграфском месту истовремена, припада гробној конструкцији, али без трагова покојника. Ради се о правоугаоном гробном месту димензија 2 x 1,10 м, изграђеном од настатично постављених шкриљастих плоча и поплочане основе (сл. 5). Прилог се састојао од ансамбла бронзаног накита: два наочараста привеска, торквеса, и пар гривни са орнаментом гирланди и шрафираних троуглова.¹²

Локалитет Крушевље – Нова колонија у Лучанима, регистрован је на последњим обронцима косе под називом Руја, која се спушта према котлини реке Бјелице. рекогносцирањем 1956. године регистрована су четири тумула, али су током урбанизације насеља готово све уништене. Током 1964. године систематски је истражена последња сачувана хумка.^{12а}

Хумка 1, била је већих димензија пречника 20 м, правилне калоте, израђена од земље и камена. Хронолошки припада почетку средњег бронзаног доба, а осим простране ломаче са каменом конструкцијом у центру, садржавала је више археолошких целина. У оквиру тумула регистрована су три гроба. Гроб 1 и гроб 2, представљају урне са костима спаљених покојника, док гроб 3 по типу припада празном гробу – кенотафу. Ради се о правоугаоној конструкцији димензија 1,90 x 0,50 м, са оквиром од ситног белутка (сл. 9). У оквиру овог ограђеног места, без остеоолошких остатака није било ни прилога.

Локалитет Равнине, Јанчићи, некропола од пет хумки лоцирана је на заравни косе у периферном делу Јанчића према селу Шилковици. Хумке су готово све биле оштећене, осим једне (хумка 3) која је систематски истражена 1957. године.¹³

Хумка је била земљане конструкције, пречника 18 м, релативне висине 1,80 м. У њој је регистровано више археолошких целина које су све скупа очигледно биле хронолошки и ритуално повезане. Евидентирани су три урне, три мања спалишта и три празна гробна места, оивичена шкриљастим плочама и облацима. Једна урна такође је имала конструкцију – ограду од шкриљастих плоча и прекривач. Гробно место број 1, димензија 2,60 x 1 м, било је правоугаоног облика, са оградом од плоча и камена облутка, и понеким комадићем гара у конструкцији. Друго гробно место представља издужена површина под шкриљастим плочама и облацима, димензија 2,20 x 0,40 м, док је трећи гроб та-

12. М. Икодиновић, *Сахрањивање код хумкама бронзног доба*, кат. бр. 26, 27.

12а. М. Икодиновић, *Защитно ископывање хумке у Лучанима*, Зборник радова Народног музеја 1, Чачак, 1969. 3-13.

13. М. Ђуквић, *Равнине - Јанчићи*, Старинар, Београд 1960, 237.

кође једна правилна конструкција димензија 1,20 x 0,60 м (слика 6, 7). Прилози су остављени искључиво на спалиштима, а презентовани су накитом од бронзе: торквесима са гравирањем, гривнама, ноперинзима, тутулима салтелеонима и др., који типлошки припадају средњем бронзаном добу.¹⁴ Цела ова ситуација упућује на доста сложен ритуал који засада нема ближу аналогију. Очигледно се ради о сахрани три покојника и да су у овом случају примењена оба ритуала заступљена у бронзаном добу, инцинерација и инхумација. Пошто су покојници спалени и њихови остаци сахрањени у урне, регистроване гробне конструкције од камена вероватно из неког разлога симулирају скелетну сахрану. У прилог овој констатацији говори и податак да је у оквиру гробног места број 2 међу шкриљастим плочама регистрована већа количина пепела, гара, један наочараста привезак као и нагорела круница зуба.

Ритуал примењен у овој хумци на најбољи могући начин говори о сложеном проблему односа два различита типа сахрањивања. Досадашња истраживања показују да инхумација и инцинерација имају своје порекло још у енеолитском периоду, а да се ситуација битно не мења ни током целог бронзаног доба. У југословенском Подунављу и северном Балкану ова појава је нешто боље истражена, па се може претпоставити да постоје два различита изворишта у систему примењеног ритуала. При том би скелетно сахрањивање имало своје порекло у миграцијама са истока из подручја степа, док би инцинерација био обичај везан за подручје Карпата и источног Балкана,¹⁵ као реминисценција обичаја везаног за аутохтони супстрат. Појава истовременог начина сахране на овој територији регистрована је често у оквиру исте некрополе, исте хумке, а на основу пратећих налаза и из исте хронолошке фазе. Зашто су поједини припадници исте културе или истог рода различито сахрањивани, отворено је питање.

Локалитет Гротница, Гуча. Локалитет који је сада у потпуности девастиран налази се на северној периферији Гуче, на месту савременог гробља. Рекогносцирањем терена педесетих година регистровано је 11 тумула, а ископавањем 1957. године систематски су истражене три хумке.¹⁶

14. М. Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба*, кат. бр. 22-25.

15. Н. Тасић, *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продрора Скиџа*, Београд 1983, 23 и д.

16. Д. Ранковић - М. Икодиновић, *Извештај са систематских рекогносцирања Доњег Драгичева*, Зборник радова Народног музеја IV, Чачак 1973, 166; М. Буквић, *Гротница у Гучи*, Старијар IX-X, Београд 1959, 375.

Хумка 3, пречника 14,5 x 13 м, била је у целини земљане конструкције и садржавала више гробних целина. Осим централног гроба који по типу сахране припада инцинерацији (спалиште са урном из средњег бронзаног доба), једне скелетне сахране са прилогом бронзаног накита из позно бронзаног доба,¹⁷ у хумци су регистрована још два гробна места – кенотафа. Ради се о припремљеној подлози од камена облутка, али без икаквих трагова остеолошког материјала. У оквиру једне овакве конструкције као прилог остављена је гривна троугаоног пресека украшена гравирањем.¹⁸ Конструкција је правоугаоног облика, димензија 1,80 x 0,80 м, а облутак је слаган у једном реду (слика 8).

Закључак

Различити ритуали и компликовани обреди који се наслућују приликом истраживања праисторијских тумула указују на значај коју је ова област, односно култ мртвих имао код становника праисторије уопште, као конкретно и у бронзаном добу. Опште је прихваћено мишљење да су све радње и обреди који су упућени покојнику после смрти намењене искључиво смиривању душе умрлога а не ублажавању жалости сродника. Веровање да умрли, односно његова душа настављају живот после смрти, као и да у таквом стању могу утицати на живе, тема је бројне етнолошке и антрополошке литературе, уз констатацију да не постоји ниједна култура нити религија која смрт доживљава као неки коначни и дефинитиван крај.

Проблем појаве празних гробова - кенотафа, који се јављају и у праисторијском периоду а касније и кроз целу историју, показатељи су бригае да сваки покојник, чак и ако је његово тело из различитих разлога недоступно, буде сахрањен према тада важећем обреду. Постоје извесна дивергентна мишљења да ли су ови обредни укопи резултат страха од умрлог¹⁹ или тежња да се покојнику омогући улазак у свет мртвих. По М. Елијадеу архајски човек није доживљавао смрт као природну појаву, где душа или живот напуштају тело, већ је то облик иницијације, промене стања, где покојник уз помоћ обредних радњи – ритуала бива прихваћен у свет мртвих.²⁰ За поједине народе, само обредни укуп по-

17. М. Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама*, кат. бр. 78.

18. Исто, кат. бр. 79.

19. Ф. Кулањ, *Античка држава*, Београд 1956, 7-15; М. Барјактаревић, *Празни гроб*, Зборник Филозофског факултета, V-1, Београд 1960, 355 и д.; S. Kulišić, *Stara slovenska religija u svetlu novih istraživanja posebno Balkanoloških*, Djela, LVI, Sarajevo 1979, 121 i d.; М. Павловић, *Камени ситаници и позивање душе*, Гласник Етнографског института САН, II-III, Београд 1957, 616 и д.

20. М. Елијаде, *Sveto i profano*, Књига 25, Вртјаčka Banja, 1980, 799.

тврђује смрт. Ако покојник није сахрањен према обичају, не сматра се мртвим. Комбинацију овог схватања имамо у писаним подацима античке Грчке и Рима код којих је култ мртвих снажно развијен. Осим страха да покојник без адекватног укопа може причинити штету живима, постоји и потреба да се умрлом омогући даљи срећан „живот“ под земљом.²¹ Стога подизање споменика, односно прављење чак и празног гроба, није био обичај непознат становништву Грчке и Рима, па термин кенотаф и вуче порекло из овог времена. Код Грка се називао кенотафија, а код Римљана сепотафиум.²²

Сазнања о празним гробовима, која су добијена археолошким радовима на подручју Драгачева, као најлогичнију претпоставку намећу тумачење да се ради о симболичним гробовима покојника који физички нису могли бити сахрањени али је постојала потреба да се њихов гроб обележи. Присутни артефакти у овим целинама (керамички судови, накит, оружје и др.), могу бити класичан гробни прилог или чак симболична замена одсутног покојника, што је обичај присутан и до данашњих дана.²³ Говорећи о овој материји, мора се напоменути да су празне гробне целине из бронзаног или гвозденог доба евидентирани и на подручју Подриња и да се углавном помињу као празне хумке, али нису описане и евентуалне гробне целине.²⁴

Ако се хронолошки прати магијско-религијска концепција о боравку душе после смрти, примећује се да, идући даље у прошлост, имамо схватање да је пребивалиште душе везано конкретно за гробно место или сличне подземне нивое.²⁵ Тек знатно касније, развојем религијске свести, као загробно боравиште духа појављују се трансценденталне области као што су рај или пакао. Упркос томе, у обредима везаним за сам чин сахране, и до данашњих дана постоје сачуване многе обредне радње које се обављају на гробном месту, а имају за циљ или неутралисање утицаја покојника или се примењују као чин жалости и љубави према умрлом. И поред тога што конкретно у хришћанској традицији душа умрлог по дефиницији иде у рај, место сахране, односно гроб, често се назива и „вечна кућа“.

За проучавање проблема појаве празних гробова у бронзаном добу, занимљив је и податак који се везује за неке обичаје из старије исто-

21. Ф. Де Куланж, н.д. 12 и д.

22. М. Барјактаревић, н. д. 356.

23. Исто.

24. М. Kosorić, *Kulturni, etnički i hronološki problemi ilirskih nekropola Podrinja*. Tuzla 197. Празне хумке помињу се на локалитетима: Белоти, хумка 4, Липница, хумка 7, Хан-Осопо, хумке 7, 8, Округла, хумка 2 и др.

25. Ф. Де Куланж, н.д. 7, 333, нап. 1.

рије Словена. Осим регистровања празних хумки-могила,²⁶ занимљива је појава тзв. двоструке сахране. Проучавајући погребне обреде неких словенских групација, дошло се до хипотезе о постојању првобитне скелетне сахране, затим накнадног обредног ископавања, чишћења костију па поновне сахране која понекад укључује и спаљивање.²⁷ Овај обичај, иако забележен у различитим хронолошким и културолошким периодима, даје занимљиву идеју за тумачење обреда који је примењен на локалитету Равнине у Јанчићима, где резултати истраживања највише упућују на могућу концепцију двоструке сахране. Да су поједини празни гробови, који су регистровани у хумкама на Гласинцу, могући резултат двоструког сахрањивања, напомиње Е. Гаспариши, уз констатацију да је овај обичај, иако запажен у време Словена, веома архаичан и да има своје извориште у праисторији.²⁸

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF CENOTAPHS AT DRAGAČEVO TERRITORY

The appearance of cenotaphs, the so called *cenotaphila*, at Dragačevo in the Bronze Age represents the phenomenon which is atypical in character and thus interesting and worthy of mention. Archeological study revealed 26 moulds in 11 necropolises at the mentioned territory. In terms of concrete knowledge related to material and funeral rite, several cenotaphs were also registered.

In the mould 2, three such wholes were recorded at the Ošljevac locality in the village of Turici. The first stratified whole was presented by the burial in the subsoil (Fig. 1), the second is a stony sarcophagus without a lid with supplementary vessel from early Bronze Age (Fig. 2). The third cenotaph originated from the late Bronze Age and presents an elongated surface in the form of sepulchre with additional bronze knife. Stony sarcophaguses with lids also without the deceased were recorded at the locality Babinjak in Donja Kravarica (mould 1) and in Ruja in Dučalovići (mould 10) (Figs. 3, 4). Carefully made sepulchre was also registered at the locality in the village of Krstac (mould 3) on Ivkovo hill. A rectangular construction, 2 m long, enclosed and tiled with schistose plates with additional bronze jewellery is in question (Fig. 5).

26. Л. Нидерле, *Словенске старине*, Нови Сад, 1954, 68.

27. Š. Kulisić, n. d. 125, 126. Према подацима из наведене литературе код Ш. Кулишића двоструко сахрањивање регистровано је и на Балкану, у Грчкој, Македонији, Србији, Црној Гори и Словенији.

28. Исто. 126.

An interesting rite was recorded in the necropolis in Jančići (Ravnine), at which three cenotaphs hemmed in with stone (Figs. 6, 7), three cremation sites with supplementary bronze jewellery and three urns with burnt bones were registered. The stated ritual indicates double burying phenomenon. Two wholes from Grotnica in Guča (mould 3) belong to late Bronze Age. No osteological remnants were found on rectangular surfaces under round pebble 1.80 m in length, and in terms of addings, only one bracelet, triangular in cross section (Fig. 8) was observed.

It is most likely that cenotaphs in Dragačevo moulds from all three periods in the Bronze Age represent symbolic burials of the deceased who owing to various reasons could not be buried. However, due to religious-magic necessity, their sepulchres ought to have been formed. The aim was to bind the spirit of the deceased with the tomb, to realize the symbolic acceptance in the world of the dead in order not to harm the living.

Lidija Nikitović

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DES CÉNOTAPHES SUR LE TERRITOIRE DE DRAGAČEVO

L'apparition sur le territoire de Dragačevo, de tombes vides (cénotaphes) remontant à l'âge du bronze, constitue un phénomène qui, étant donné son caractère atypique, est intéressant et mérite d'être signalé. Les recherches scientifiques sur le territoire en question ont embrassé 26 tertres, situés dans 11 nécropoles. Dans le cadre des faits constatés quant au contenu des tombes et au mode d'ensevelissement, nous avons enregistré plusieurs tombes où il n'y avait pas de traces de défunts.

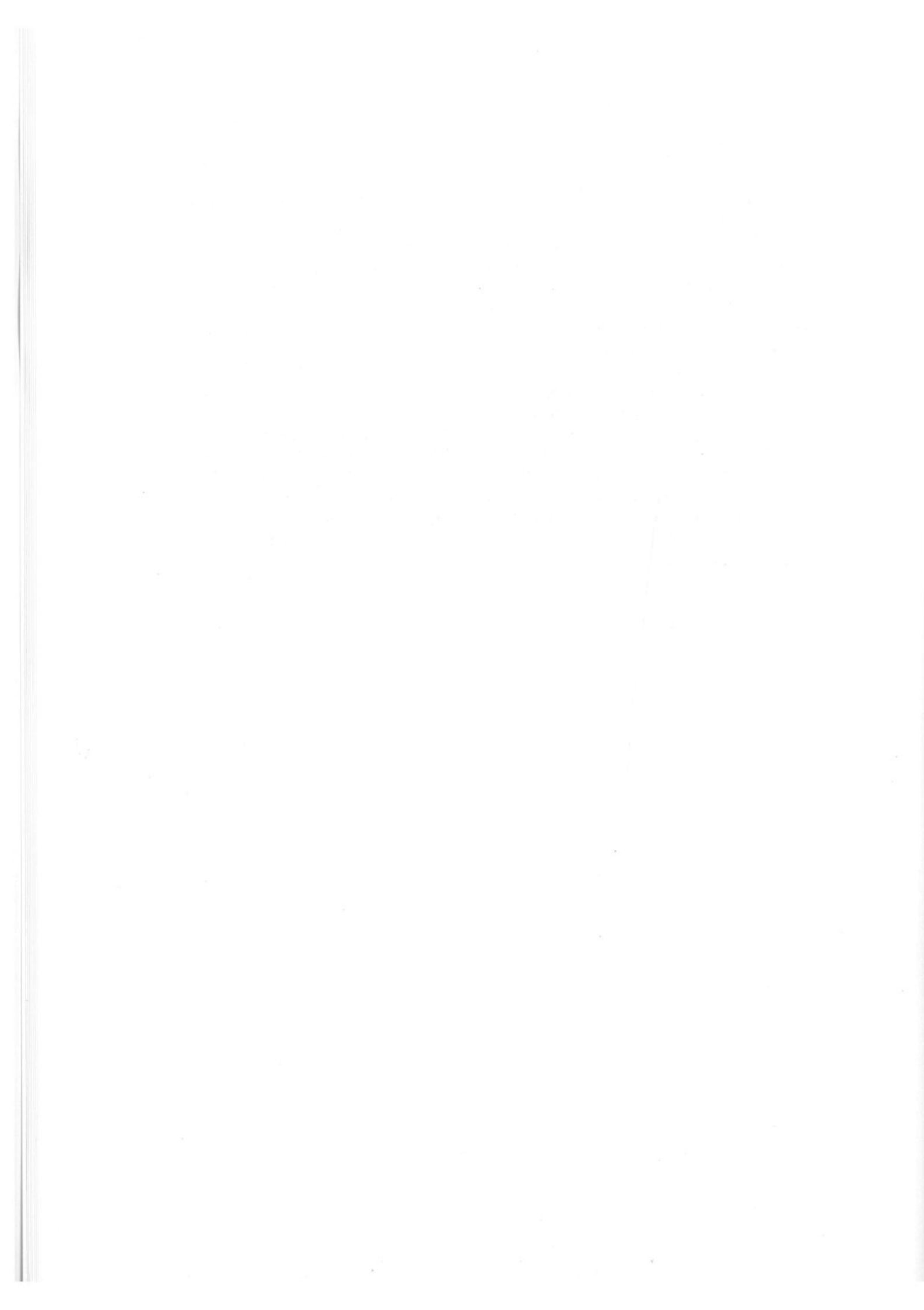
Dans le tertre 2 du site d'Ošljevac, dans le village de Turica, trois ensembles stratigraphiques ont été découverts. Dans le premier cénotaphe, l'ensevelissement avait été fait dans la terre vierge, au centre de la fosse (fig. 1); le second contenait un sarcophage, dénué de couvercle; il était accompagné d'un ustensile du début de l'âge du bronze (fig. 2). Le troisième cénotaphe est attribué à la dernière période de l'âge du bronze et présente une surface oblongue en forme de fosse; y a été trouvé un couteau en bronze. Sur le site appelé Babinjak, dans le village de Donja Kravarica (tertre 1), ainsi que sur celui de Ruje, à Dučalovići (tertre 10) ont été enregistrés des sarcophages munis de couvercle; ceux-ci ne contenaient pas de traces de corps humains (figs. 3 et 4). Une tombe soigneusement aménagée a été enregistrée sur le site du village de Krstac, sous le tertre 3, situé sur le mont Ivkovo Brdo. Il s'agit d'une construction rectangulaire longue de deux mètres, dont le

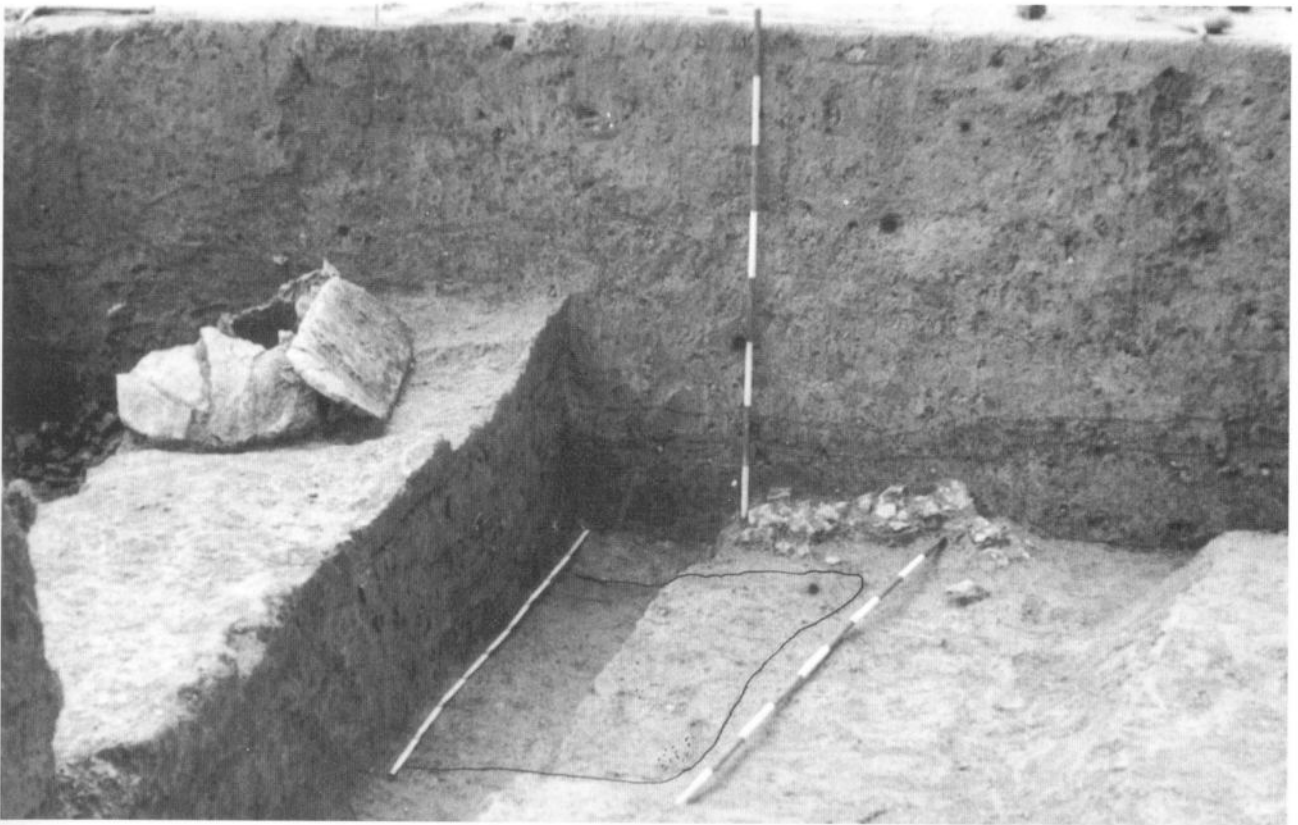
fond et les parois étaient revêtus de plaques de schiste; elle contenait des bijoux en bronze (fig. 5).

Un rituel intéressant a été constaté dans la nécropole de Jančići (Ravnine), où l'on a trouvé trois tombes vides, bordées de pierres (figs. 6 et 7), trois crématoires contenant des bijoux en bronze et trois urnes renfermant des os incinérés. Cette situation nous a fait supposer la possibilité d'enterrements doubles. Les deux ensembles de Grotnica, à Guča, (tertre 3) remontent à la période tardive de l'âge du bronze. Sur les surfaces rectangulaires, longue: d'un mètre et quatre vingts centimètres, et revêtues de galets, on n'a pas trouvé de restes ostéologiques et, quant aux objets qui accompagnent le défunt, seul un bracelet à section triangulaire y a été découvert.

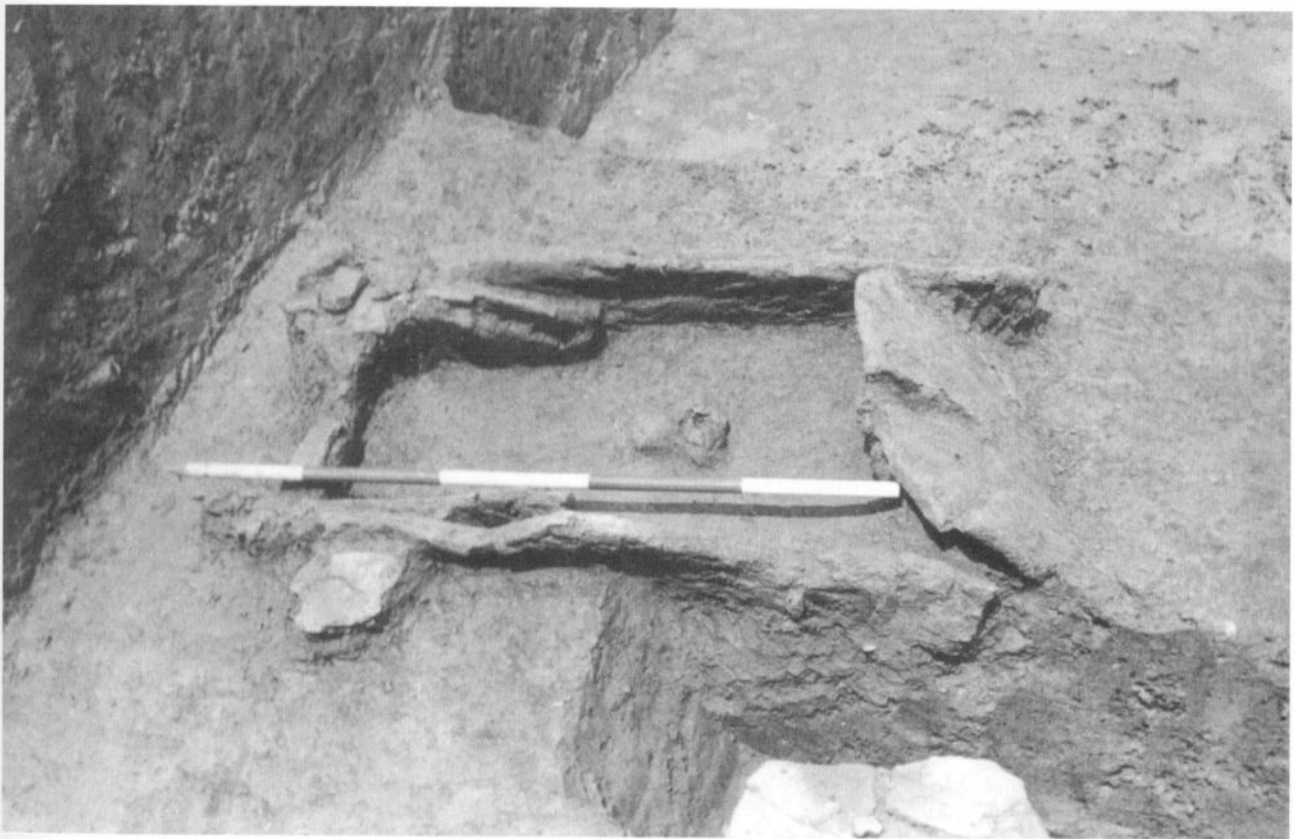
Les tombes vides dans les tertres de Dragačevo datant de toutes les trois périodes de l'âge du bronze représentent le plus probablement des ensevelissements symboliques des corps des défunts qui, pour différentes raisons n'ont pas pu être enterrés, mais il existait un besoin d'ordres magique et religieux de leur destiner une tombe. On le faisait dans le but d'attacher le défunt à une tombe, afin qu'il pût être symboliquement admis au monde des morts, ce qui l'empêcherait de porter préjudice aux vivants.

Lidija Nikitović

Турица, лок. Ошљевац, хумка 2 - Централни укоп и камени ковчег на вишем нивоу

Турица, лок. Ошљевац, хумка 2 - камени ковчег са прилогом суда

Доња Крварица, лок. Бабињак, хумка 1, централни гроб

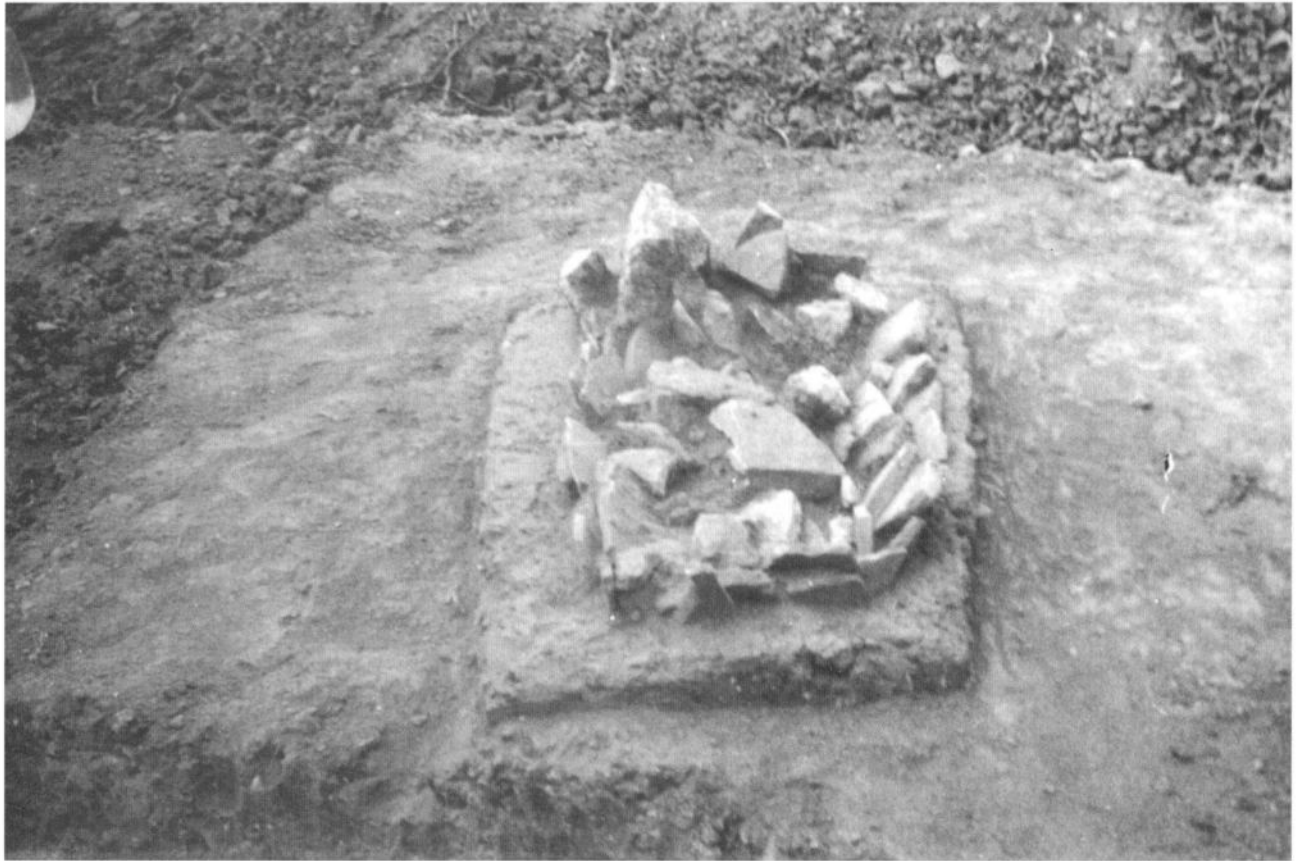
Дучаловићи, лок. Руја. хумка 10, камени ковчег са прилогом суда

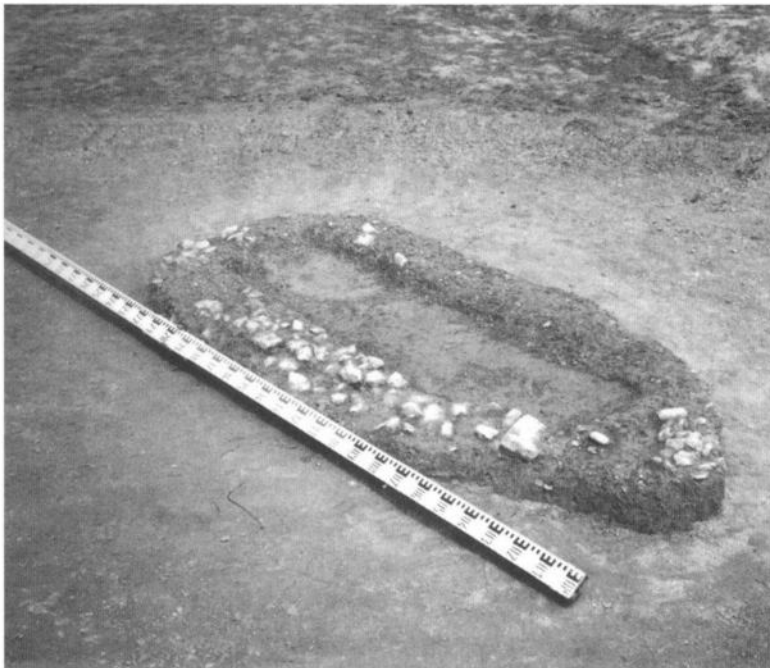
Крстац, Ивково брдо - хумка 6, камена конструкција са прилогон накита

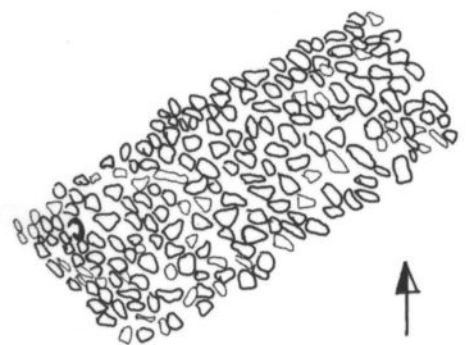
Јанчићи, Равнине - хумка 3, камене конструкције (гроб 1 и гроб 2) без прилога и трагова покојника

Јанчићи, Равнине - хумка 3, гробна конструкција, гроб 3

Лучани, Нова колонија - хумка 1, гроб 3

Гуча, лок. Гротница - хумка 3, гробна подлога, „постеља” гроб 2